

Verborgen landschapselementen uit de Koude Oorlog: de BWO-keringen

NIKKI BRAND

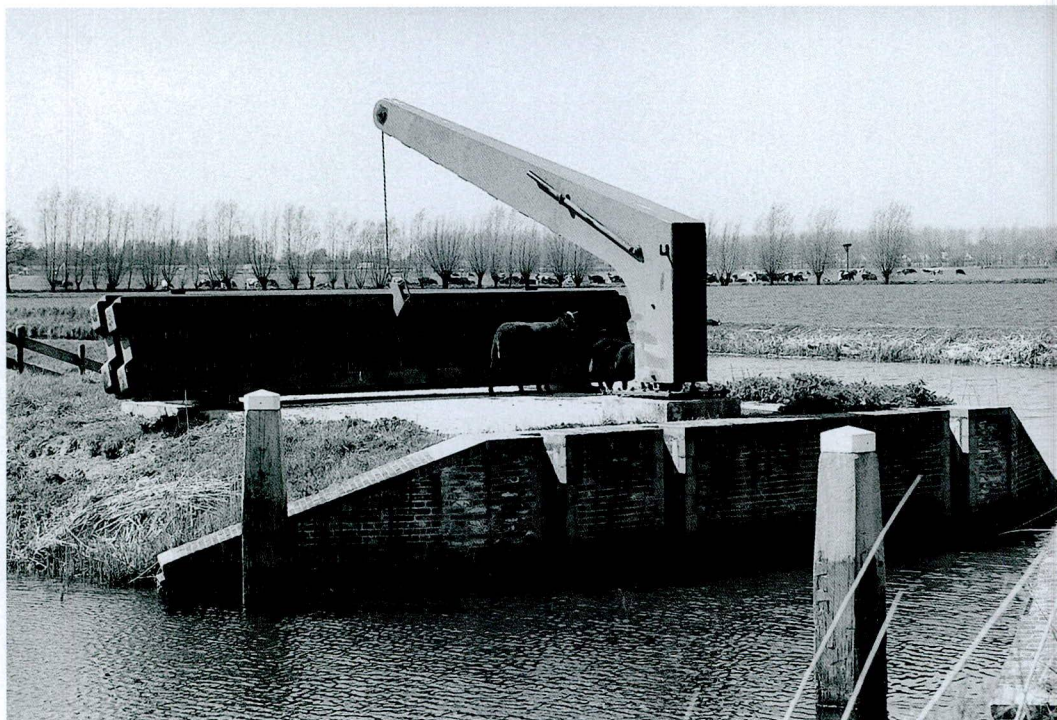
Wie op een mooie zomerdag vanaf Amsterdam via de oevers van de Amstel en kleinere rivieren richting het zuiden rijdt, passeert onderweg twee markante landschapselementen. Bij de samenkomst van de Bullewijk en de Oude Waver en ter hoogte van gemaal de Winkel liggen twee damsluizen die met hun opvallende hefboomen nogal in het oog springen. Ze maken onderdeel uit van een veel groter netwerk van waterkeringen en veiligheidsmaatregelen die in het kader van de Wet Bescherming Waterstaatswerken in Oorlogstijd – kortweg wet ‘BWO’ – vanaf 1952 in het diepste geheim zijn aangelegd.

Al in de jaren '30 van de vorige eeuw was men zich vanwege de toenemende oorlogsdreiging in Europa zorgen gaan maken over de mogelijke gevolgen van oorlogshandelingen voor de waterhuishouding van de provincies Utrecht, Noord- en Zuid-Holland. Als de elektriciteit uitviel zouden grote delen van Nederland namelijk binnen korte tijd onder water komen te staan. En ook het risico van dijkdoorbraken als gevolg van bombardementen was niet denkbeeldig. Het was daarom zaak om niet alleen reservevoorzieningen voor elektrisch aangedreven maatregelen gemalen te treffen, maar ook om polders in compartimenten op te delen zodat eventuele schade beperkt zou blijven. In 1939 werden de te nemen maatregelen vastgelegd in een rijksnota. Deze vormde de basis van een noodwet die vanwege de inval van de Duitsers in 1940 in allerijl werd uitgeroepen. De uiteindelijke Wet Bescherming Waterstaatswerken in Oorlogstijd van 1952 was het vervolg daarop.

FALLOUT

Door de Duitse bezetting kwam van uitvoering van de geplande maatregelen echter weinig terecht. En met de introductie van atoomwapens in de jaren '50 veranderde de oorlogsdreiging bovendien van aard. In 1965 schreef de minister van Verkeer en Waterstaat in een brief aan Gedeputeerde Staten van Utrecht, die deels belast waren met de uitvoering van de maatregelen, daarover dat ernstig rekening moest worden ge-

houden met de mogelijkheid dat ...*een toekomstige oorlog in Europa waarbij Nederland kan worden betrokken, onder meer met kernwapens zal worden gevoerd.*¹ Hij meende dat bij kernexplosies de kans op beschadiging van waterstaatswerken groter was dan bij het gebruik van zogenaamde ‘conventionele middelen’. Kernwapenaanvallen zouden ...*uitgestrekte gebieden met fallout kunnen besmetten en een ernstige ontwrichting van het maatschappelijk leven veroorzaken.* Om die reden werd een scala aan maatregelen afgekondigd. Deze behelsden nu meer dan de al geplande aanleg van keringen in polderboezems, de aanschaf van mobiele noodaggregaten en materialen voor de nooddichting van dijken en de restauratie van windmolens. Nu werd ook de aanleg van schuilgelegenheden voor het bedienend personeel en de aanschaf van beschermende kleding en radioactiviteitmeters noodzakelijk geacht. De maatregelen die in het kader van de wet BWO werden genomen waren dus nogal divers van aard. Het is onduidelijk of, en waar, ze uitgevoerd zijn: de documentatie over planning en uitvoering is namelijk niet alleen verspreid over de archieven van verschillende provincies en waterschappen, maar was tot in het recente verleden bovendien geheim of beperkt toegankelijk. Van de Broekzijdermolen aan het Gein, ten oosten van Abcoude, is het in ieder geval zeker dat deze in het kader van de wet BWO opnieuw gebruiksklaar gemaakt is.

*Damsluis in de Angstel bij Baambrugge.
Foto: Adriaan Haartsen en Nikki Brand.*

SOORTEN EN MATEN

Van de vele waterkeringen die exclusief voor de compartimentering van polders werden ontworpen staat vast dat een aantal daarvan in het Amstelland is aangelegd. De diversiteit daarin is groot: zo zijn er damstuwen, schotbalkkeringen, duikers, toldeuren én twee zogenaamde schulpstuwen aanwezig. De laatste zijn een geval apart. Het probleem van vooral de bredere watergangen is dat het scheepvaartverkeer in vredessituaties zo min mogelijk gehinderd moet worden. Om snelstromend water bij een eventuele dijkdoorbraak toch tegen te kunnen houden, werd als standaardoplossing gekozen voor de volgende aanpak: de watergang zou worden afgesloten met caissons aan weerszijden waartussen balken konden worden aangebracht. Dat

was een arbeidsintensieve klus, wat ook blijkt uit het overzicht van de BWO-keringen die in 1993 bij het toenmalige hoogheemraadschap Amstel & Vecht in beheer waren. Alleen al voor de twee damkeringen in de Oude Waver waren minimaal drie mensen benodigd die met behulp van een klauwhamer en een schroevendraaier anderhalf uur bezig zouden zijn met het afsluiten van de watergang.

CONDOOMSTUW

Ik vond het onverantwoord dat twee mannen in oorlogstijd, in het donker misschien, die balken moesten aanbrengen, en ik bleef zoeken naar een betere oplossing. Dat is dan de schulpstuw geworden. Aldus J.C. Buijze, die in de jaren '50 van de vorige eeuw hoofdingenieur-directeur van Provinciale Waterstaat in Noord-Holland was. Omdat al gekozen was voor de oplossing met caissons en balken experimenteerde hij in zijn eigen badkuip met een alternatief. Naar een

Een opgeblazen balgstuw in de omgeving van Aalsmeer. Bron: Archieven Provinciaal Bestuur van Noord-Holland, Archief Waterstaat, Fotoarchief 1892-1973.

voorbeeld dat hij in de grote Amerikaanse meren had gezien, bouwde hij een stuw van rubberdoek die normaal gesproken opgevouwen in een metalen doos op de bodem van de waterweg ligt. Met een druk op de knop kon die rubberen zak volgepompt worden met water zodat de watergang werd afgesloten. Vanwege de markante verschijning werd de schulpstuw ook wel 'de condoomstuw' genoemd. Uiteindelijk werden in Noord-Holland verschillende exemplaren aangelegd: de grootste, van meer dan 40 meter lang, ligt in het Noordhollands Kanaal ter hoogte van Akersloot. In opgeblazen toestand is het mogelijk om er met een kleine auto overheen te rijden. In het Amstelland liggen twee kleinere schulpstuwen, één in het Gein ter

hoogte van Driemond en één in de Weesper-trekvaart nabij de Omval. Ze zijn herkenbaar aan de blauwe kastjes op de oever.

ONBEKEND

De wet BWO is meer dan veertig jaar van kracht gebleven. Het uiteenvallen van de Sovjetunie en het Warschaupact maakten een einde aan de dreiging van de Koude Oorlog en daarmee ook aan de maatregelen voor noodbemaling in polders. Een deel van de keringen is vervolgens in beheer gekomen bij de hoogheemraadschappen, maar de locatie, functie en werking van vele andere maatregelen zijn in vergetelheid geraakt. Van de buisafsluiting in de Heinoomsvaartbrug over de Kromme Mijdrecht was in 1993 onbekend hoe deze moest worden toegepast en hoeveel mensen daarvoor nodig waren. De status was toen 'onbruikbaar'. Hetzelfde gold destijds voor de schotbalkkering in de Angstel tussen Abcoude en Baambrugge, hoewel deze er tegenwoordig vrij

goed onderhouden uitziet. Een kaart uit 1988 van Amsterdam en omgeving toont echter een duizelingwekkend aantal BWO-keringen meer dan de veertien stuks die in 1993 bij het hoogheemraadschap Amstel & Vecht in beheer waren.² Wat is hun functie en wie beheert ze tegenwoordig? De hoogste tijd dat iemand dat eens uitzoekt.

Hidden landscape elements from the Cold War: BWO-weirs

During the Cold War, multiple measures were taken by the Dutch government to protect the low-lying areas of Utrecht, North Holland and South Holland against flooding in case of a nuclear attack. The BWO Act not merely provided for the construction of new weirs but also the repair of old windmills and the acquisition of mobile backup generators to limit the damage in case of flooding. Moreover the Act initiated the construction of shelters and the purchase of protective gear against fallout for those who would be sent into the affected areas in case of an emergency. The BWO weirs vary greatly in size and shape, the most striking one being the shell or bellow weir. Although many of these weirs still exist today, the location, function and use of others remain unknown.

NOTEN

1. Deze brief bevindt zich in het Archief van Gedeputeerde Staten van Utrecht 1955-1988 (toegangs-

nummer 1205): onder het inventarisnummer 4538 zijn de maatregelen, richtlijnen, plannen en overzichten ten aanzien van de wet BWO in de periode 1955-1985 ondergebracht. De brief is gedateerd te september 1965 onder nummer 4868, en heeft als onderwerp 'richtlijnen voor toepassing van de Wet Bescherming Waterstaatswerken in Oorlogstijd'.

2. Deze kaart is waarschijnlijk nog wel te vinden in het Noordhollands Archief te Haarlem. Een kopie is te verkrijgen bij de auteur. Het gaat om een kaart van keringen in Amstellandsboezem, Stadswater van Amsterdam en Boezem van de Vecht uit 1988, met de code – 1.793.14 B.W.O.-keringen WS Amstelland, behorende bij een verloren gegane brief genummerd met 633801. Tevens interessant is het archief van Provinciale Waterstaat en bijbehorende commissies 1943-1989 (616). Onder 4.1.4.2. is bovendien een lijst opgenomen van de bestekken (nr.196-216) van de in het kader van de wet BWO te realiseren werken waaronder verschillende schulpstuwen in de Haarlemmermeer.

LITERATUUR

HAARTSEN, A. & N. BRAND (2005). Amstelland, land van water en veen. Utrecht, Uitgeverij Matrijs.
 HOOGHEEMRAADSCHAP AMSTEL & VECHT (1993). B.W.O.-keringen, Bescherming Waterstaatswerken in Oorlogstijd – Overzicht van keringen in het jaar 1993. Ouderkerk aan de Amstel.